

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГУМЕННА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту:

в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., доцент

_____ І.В. Богінська

«_____» _____ 2021 р.

**ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ
ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Теміров Ю.Т., доцент кафедри
міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к.і.н.

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Гуменна Н. О. Екологічні загрози міжнародній безпеці після завершення холодної війни. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», ОП «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

У бакалаврській роботі досліджено екологічні загрози та їх вплив на міжнародну безпеку після завершення холодної війни. Встановлено, що міжнародна співпраця в екологічній сфері слугує механізмом як для вирішення поточних проблем, так і для підвищення рівня міждержавних дипломатичних відносин. Наголошено на тому, що екологічна безпека повинна розглядатися як складова національної та міжнародної безпеки.

Ключові слова: екологічна загроза, міжнародна безпека, екологічна безпека, конфлікт, національна безпека.

54 с. Бібліограф.: 53 найм.

ABSTRACT

Humenna N. Environmental threats to international security after the end of the Cold War. Specialty 291 “International relations, public communications and regional studies”, EP “International relations”. Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

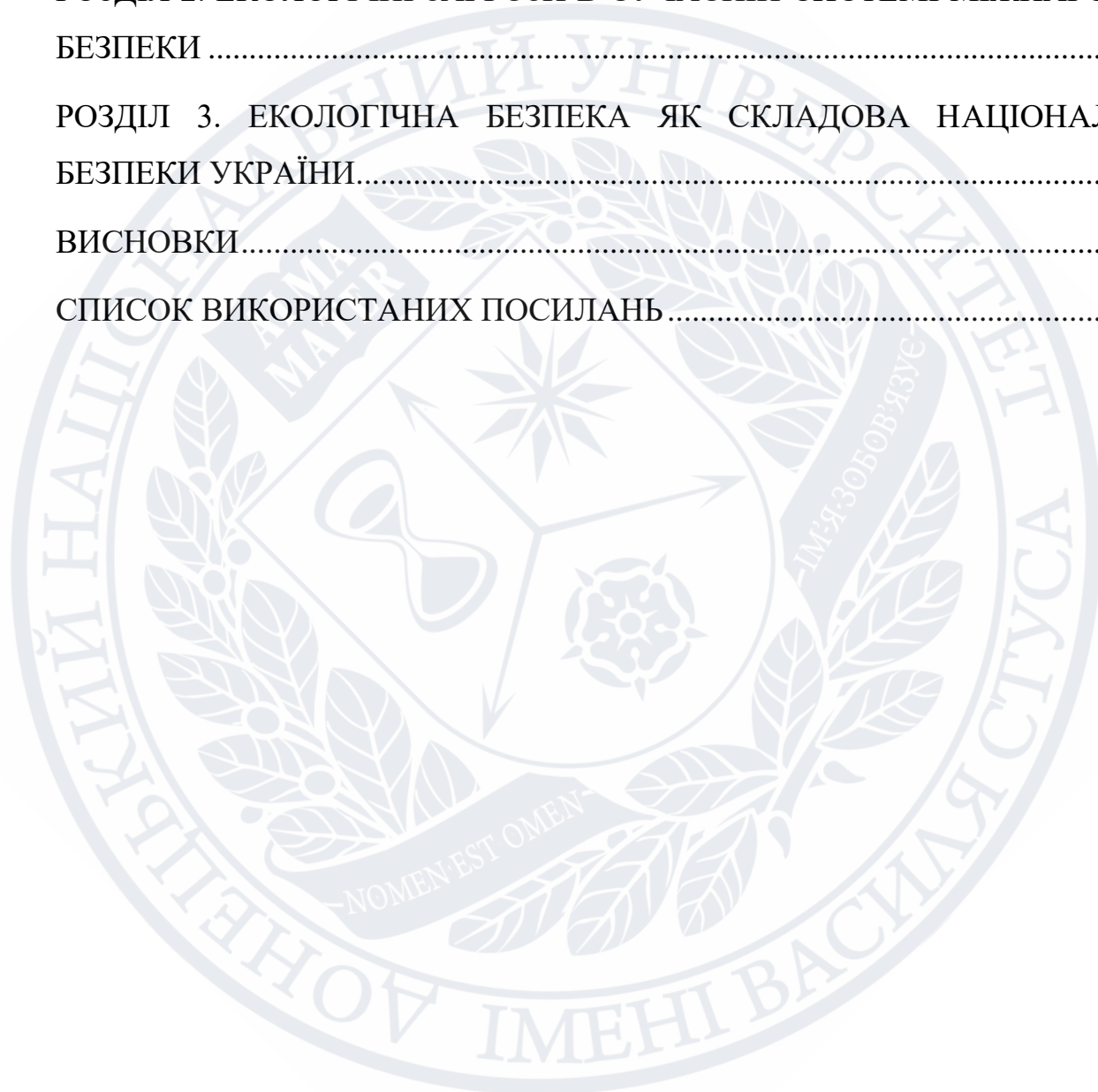
The bachelor`s thesis examines environmental threats and their impact on international security after the end of the Cold War. It is established that international cooperation in the environmental sphere serves as a mechanism both for solving current problems and for raising the level of interstate diplomatic relations. It is emphasized that environmental security should be considered as a component of national and international security.

Keywords: environmental threat, international security, environmental security, conflict, national security.

54 p. Bibliography: 53 items.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	8
РОЗДІЛ 2. ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	19
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	29
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Після завершення холодної війни важливою та невід’ємною частиною світової політики стала екологічна складова. Оскільки екологічні загрози несуть небезпеку для міжнародної безпеки, поготів сьогодні, коли питання екології посідає перше місце серед небезпек для усього живого.

Зважаючи на те, що екологічна безпека потребує постійної уваги світової спільноти, а також через багатовимірність теми усі її аспекти повністю поки не досліджені, попри жваві дискусії у наукових колах та на міжнародній арені, існує потреба у перенаціленні досліджень і практичної діяльності на гармонізацію з людських потреб та необхідності збереження оточуючого середовища, що також є життєвоважливим інтересом людства.

Огляд стану вивчення проблеми. Дану тематику представлено дослідженнями як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Основними з яких можна виділити: Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища [9], Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища [27], MacNeill J. The Greening of International Relations [43], Homer-Dixon T.F. Environmental Scarcities and Violent Conflict [52]. У своїх роботах автори окреслюють структуру та сутність екологічних загроз, розглядають зміст природоохоронного законодавства та розкривають основи взаємодії на міждержавному рівні для забезпечення міжнародної безпеки.

Методологія дослідження побудована на принципі об’єктивізму та системному підході. Дослідження даної тематики стало можливими завдяки використанню інституційного методу. Додатково було використано аналітичний метод та івент-аналіз.

Інституційний метод дозволив з’ясувати сутність екологічних загроз та особливості їх впливу на міжнародну безпеку. Аналітичний метод використовувався при дослідженні та опрацюванні необхідної нормативної бази.

Івент-аналіз сприяв дослідженню динаміки міжнародної співпраці та узагальненню оцінки діяльності світового співтовариства у прийнятті відповідних міжнародних угод, планів та подальших дій.

Мета – визначити сутність та особливості екологічних загроз, їх місце в системі міжнародної безпеки після завершення холодної війни.

Завдання дослідження:

- з'ясувати сутність та особливості екологічної безпеки;
- охарактеризувати комплекс екологічних загроз;
- встановити місце екологічних загроз в системі сучасних загроз міжнародній безпеці;
- дослідити екологічні чинники конфліктів;
- з'ясувати вплив екологічних загроз на національну безпеку України;
- розробити рекомендації щодо вирішення екологічних проблем для забезпечення безпеки України.

Об'єктом дослідження є система міжнародної безпеки.

Предметом дослідження виступають екологічні загрози міжнародній безпеці.

Характеристика джерельної бази. Вивчаючи зазначену проблему використовувалися різні джерела, які можна поділити на такі групи: 1) документи і матеріали міжнародних організацій; 2) двосторонні та багатосторонні угоди; 3) документи органів влади окремих країн; 4) довідкові видання.

До першої групи джерел належать: «Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища» [5], «Рамкова конвенція ООН про зміну клімату» [22], «Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды развития» [36] – вони висвітлюють основні питання, які стосуються екологічної безпеки.

До другої: «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї» [8], «Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі» [10], «Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» [17], Угода

між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій [28], Угода між Урядом України і Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй [29], Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [30], Paris Agreement [47] – закріплюють питання на законодавчому рівні, що є спільними для всіх держав.

До третьої групи джерел: «Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку» [6], Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [11], Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [12], Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення екологічної безпеки та підготовку заходів до 35-х роковин Чорнобильської катастрофи» [32], Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»» [33] – фіксують та окреслюють стан, основні тенденції, перспективи розвитку та правову охорону навколишнього середовища певної країни.

До четвертої: Аналітична доповідь «Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації» [13], Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні [15; 16], Аналітична доповідь «Екологічний складник національної безпеки: основні показники та способи їх досягнення» [35] – висвітлюють проблеми екологічної безпеки.

Хронологічні рамки дослідження: 1991 рік – теперішній час.

Нижня часова межа обумовлена завершенням холодної війни.

Географічні межі дослідження – глобальні, що пояснюється глобальним характером екологічних загроз безпеці.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів – знання та розробки отримані у ході виконання бакалаврської роботи можуть бути використані як базис для подальших досліджень міжнародної та національної безпеки. Також розроблені та запропоновані у роботі рекомендації можуть використовуватися у практичній площині для усунення екологічних проблем, передусім тих, з якими зіткається Україна.

Апробація результатів дослідження – основні результати дослідження були представлені та обговорені на наукових конференціях: 1) Щорічна Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини», Донецький національний університет імені Василя Стуса, 24 квітня 2020 – тези на тему «Міжнародна екологічна безпека в сучасному розумінні»; 2) XIV Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 18 грудня 2020 – «Співпраця України з міжнародними організаціями в сфері охорони навколишнього природного середовища»; 3) 5th International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences”, Vasyl` Stus Donetsk National University, 25 March 2021 – “Environmental Safety as a Component of Ukrainian National Security”; 4) III Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія», Донецький національний університет імені Василя Стуса, 23 квітня 2021 – «Тенденції екологізації політики Європейського Союзу».

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи обумовлена її метою та завданнями. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних посилань.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Міжнародна безпека до завершення холодної війни здебільшого розглядалася в традиційному визначенні, в основі якого лежить забезпечення миру. І лише починаючи з 1990-х років помітно зростає теоретичний та практичний інтерес до її багатовимірної природи. До того ж, поширюється розуміння того, що причиною конфлікту може бути погіршення стану довкілля чи виснаження природних ресурсів почало зростати. Хоча й передумови розширеного тлумачення поняття «безпека» з'явилися приблизно в середині XX століття, коли в поле зору фахівців у сфері безпеки та зокрема й політиків потрапили питання довкілля. Адже для міжнародних відносин важливою вважається всеосяжність, а для міждержавних відносин особливого значення набуло вирішення не лише військових питань чи проблем, а й таких, що загрожують безпечному існуванню держав. Тому екологічна безпека стала невід'ємною частиною міжнародної безпеки.

Екологічна безпека – це складова як національної, так і міжнародної безпеки, яка забезпечує права громадян на безпечне та придатне для життя довкілля, а також включає в себе загальноприйняті норми здоров'я людини та загального стану довкілля [34, с.121-135].

Вона в цілому має складну структуру та поєднує в собі декілька аспектів, головними з яких є соціальні, економічні, політичні та правові. Поняття екологічної безпеки можна розглядати як виключення шкідливого впливу будь-якої діяльності людини на довкілля. Слід зазначити, що людина, як чинник, може бути як джерелом екологічних загроз, так і його жертвою. Тому екологічну безпеку можна визначити як систему безпеки «людини – суспільства – природи» [7, с.72-84].

Безпека навколишнього середовища в сукупності визначається як складова загальної безпеки, але для того, щоб дослідити її детальніше, можна розділити на певні форми, наприклад:

- 1) соціальної мети – де екологічна безпека виступає частиною сталого розвитку;
- 2) соціальної норми – де вона є соціальною цінністю, що визнається та підтримується суспільством;
- 3) природної соціально-технічної системи – де екобезпека розглядається як система;
- 4) інституціональної форми – де вважається повноправною частиною політики, виступає коригуючим важелем між природокористуванням та охороною довкілля. Також здійснюється правовий і політичний захист інтересів індивіда, нації, держави та екосистем [7, с.56-59; 9, с.310-311].

Задля визначення безпеки на різних рівнях, таких як особа, суспільство та держава, необхідно зважати на екологічні загрози безпеці, що відкривають протиріччя як зовнішні, так і внутрішні в системі «людини – суспільства – природи» про яку вже згадувалося раніше. Виходячи з цього, можна визначити принципи суспільних відносин, які є концептуальними елементами людини, суспільства та природи з точки зору правил забезпечення екобезпеки на глобальному рівні.

Одним з аспектів уваги дослідників та політиків є розподіл загроз екологічній безпеці на зовнішні та внутрішні. Зовнішні загрози пов'язані з наслідками збройних конфліктів або природних чи техногенних катастроф (аварій). А внутрішні – це ті, що формуються на різних рівнях суспільства всередині держави. [9, с.61]

Основними компонентами вирішення загроз екологічної безпеки можна вважати:

- вирішення соціально-економічних та технолого-екологічних проблем на локальному, регіональному та планетарному рівнях;
- відсутність великих адміністративних, правових та екологічних порушень;
- відсутність великого обсягу та ступеня шкоди навколишньому середовищу та здоров'ю людей, спричинених екологічною злочинністю,

а також його повернення соціальними, економічними та правовими гарантіями [1, с.62; 7, с.33].

Виникнення екологічних загроз пов'язується загалом з діяльністю людини, з тим, що систематично та безвідповідально використовувалися та продовжують використовуватися природні ресурси для досягнення особистих зисків, переважно економічних. Екологічні загрози також визначаються як ситуації в середовищі, де за певних умов можуть виникнути небажані явища, через які відбувається вплив на людину та природу, що призводить до відхилень (зміна нормальних показників стану здоров'я людини та деградація навколишнього природного середовища).

Через необхідність збереження об'єктів міжнародно-правової охорони довкілля, відбувається розвиток міжнародного еколого-правового регулювання. Багато питань захисту навколишнього природного середовища, управління довкіллям та екологічної безпеки не можуть бути вирішені в кожній країні окремо. Тому разом з національною екополітикою було розроблено регіональну екологічну політику для вирішення основних регіональних екологічних питань, таких як захист ключових природних систем, а також міжнародну екологічну політику задля вирішення проблем на глобальному рівні (кліматичні зміни, руйнування озонового шару тощо) укладанням міжнародних договорів та угод, що є обов'язковим на міжнародній арені.

Необхідність співпраці на міжнародному рівні задля збереження довкілля зумовлена багатьма факторами, найважливішими з яких є:

1. Безмежність природних екосистем. Питання охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки не можуть бути вирішеними певними окремими країнами, навіть найбагатшими, що мають велику кількість матеріальних ресурсів та засобів для вирішення проблем даного типу. Глобальний характер природних процесів є необхідною умовою для екологічного співробітництва на міжнародному рівні.

2. Сучасні методи глобалізації. Деякі політичні способи життя потребують підходу на глобальному рівні та вирішення глобальних питань довкілля, які не можуть розглядатися окремо, без включення еколого-економічних та соціальних проблем.
3. Економічно не розвинені та бідні країни. Такі держави не можуть вирішувати проблему захисту унікальних екосистем у своїй місцевості самостійно.
4. Країни з негативними політичними режимами. Вони вважаються джерелами нестабільності та загроз для екологічної безпеки. Тому є необхідність в міжнародному регулюванні «світового порядку» в питаннях охорони довкілля.
5. Економічно розвинені країни. Дані держави є основним джерелом фінансування міжнародних організацій та фондів пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища, дослідницьких програм та інших природоохоронних заходів. Навіть незважаючи на те, що якраз ці країни є основними споживачами природних ресурсів та забруднювачами довкілля, вони однаково мають відповідно й більше можливостей для вирішення проблем [9, с.140; 27, с.400].

Екологічна політика почала формуватися в 1970-х роках, коли була також розроблена концепція екологічного суверенітету. Приблизно у той же час з'явилося осмислення нездатності вирішувати самостійно деякі проблеми, що виникають всередині держави. Виникла необхідність захисту глобальних екологічних інтересів людства. Країни Західної Європи стали лідерами у керуванні екологічної політики світу [18]. Французький вчений Тьєрі Лаво в 1991 році виділив чотири великі європейські регіони з різною екологічною політикою:

- перший – це країни Південної Європи – з найнижчим рівнем розв'язання екологічних проблем через низький загальний рівень розвитку;
- другий – країни Північної Європи – це регіон з гармонічним соціально-економічним та екологічним розвитком;

- третій – країни Західної та Центральної Європи – надто потужний рівень промислового розвитку не дозволяє зменшити сильне забруднення навколишнього середовища, хоча охорона довкілля розвинена на вищому рівні;
- четвертий – країни Східної Європи – регіон, який має високий рівень забруднення та недостатню фінансову спроможність, щоб вирішити дану проблему [23].

Міжнародне екологічне право є одним із найважливіших механізмів регулювання раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля. Основними документами міжнародного екологічного права є міжнародні конвенції та угоди, які приймаються на міжнародних конференціях.

В ході еволюції проблематики охорони навколишнього природного середовища виникла концепція екологічної безпеки. Проблема спочатку приймалася переважно у двох факторах, таких як створення природних резерватів для охорони природи та розподілення між зацікавленими державами природних ресурсів. Згодом вона почала пов'язуватися здебільшого з забрудненням довкілля [27].

Концепція безпеки, яка вважається всеосяжною, має п'ять складових аспектів: екологічний, політичний, економічний, військовий та гуманітарний. Можна припустити, що екологічна безпека є більш розширеним поняттям, на відміну від національної безпеки. Все тому що перше служить інтересам усього людства та й взагалі усього живого і може бути тільки всеохоплюючим.

Однією з головних компонентів міжнародної безпеки вважається екологічна безпека, це визнано міжнародним співтовариством у відповідних резолюціях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. В даних резолюціях тісно пов'язані захист та покращення навколишнього природного середовища, раціональне використання ресурсів із забезпеченням у всіх аспектах міжнародної безпеки, припиненням гонки озброєнь і роззброюванням, передусім ядерним. Правове регулювання у цій сфері поступово й різноманітно розширюється та модернізується, воно складає важливий напрямок міжнародно-правового

регулювання, що розвивається і в складі міжнародного екологічного права, і в межах права міжнародної безпеки [27; 37].

Зміна екологічної політики держави, результатом якої має слугувати покращення якості життя та ефективності економіки називається модернізацією екологічної безпеки. Рушійною силою екомодернізаційних процесів може слугувати як суспільство, так і держава загалом.

Кожну державу, як екологічно сталу, можна визначити п'ятьма основними компонентами:

- 1) екосистема – якість повітря, біорізноманіття, ґрунти, кількість та якість води;
- 2) забруднення навколишнього середовища – повітря та води, також забруднення відходами та токсичними речовинами, деградація ґрунтів, демографічні проблеми;
- 3) вразливість людини – безпека харчових продуктів, вплив на навколишнє середовище, екологічні катастрофи;
- 4) соціальні та інституційні можливості вирішення екологічних проблем – управління екологією, екологічна ефективність, відповідальність науки та технологій;
- 5) глобальне управління – викиди парникових газів, участь у міжнародних екологічних конференціях, угодах, транскордонні взаємодії [1, с.64; 4].

У сучасних умовах однією із складових стратегії соціально-природного розвитку є модернізація екологічної безпеки. Кінцевою метою останньої є гармонізація всього комплексу взаємовідносин у соціально-екологічній системі, її стійкий, збалансований розвиток, що допоможе запобігти глобальним екологічним катастрофам та забезпечить процес спільного розвитку людей, суспільства та природи. Модернізація екологічної безпеки включає цілеспрямовано організований процес та соціальну практику покращення навколишнього середовища та покращення стану здоров'я людини і реалізується завдяки взаємодії конкретних соціальних інститутів [18, с. 47].

Основна ідея екологічно чистої модернізації на даний момент складається з того, щоб використовувати найпрактичніші соціальні методи для зменшення негативного впливу людства на навколишнє середовище. Це буде сприяти дуже значущим цивілізаційним змінам, які будуть під час цього процесу постійно розвиватися. Подібно до сталого розвитку була розроблена «слабка» та «сильна» моделі, як частини екологічної модернізації [1; 43]. Відповідно до першої «слабкої» моделі головними для попередження екологічного занепаду та екологічним ризикам є модернізовані технологічні рішення та їх узаконення на національному й міжнародному рівні, тобто економічний підйом країн й подальша їх індустріалізація в кінцевому підсумку сприятимуть успіху у вирішенні соціально-екологічних проблем. «Сильна» модель екологічної модернізації приділяє найбільшу увагу трансформації соціальних інститутів, дискурсів і практик, а також новітнім технологічним рішенням та впровадженням [43]. Пріоритет надається належному екологічному вихованню та освіті, формуванню сучасних традицій належного поведіння з природою, зміні економічної свідомості людства на екологічну свідомість.

До першочергових цілей екологічної модернізації соціально-екологічного розвитку можна віднести:

- вдосконалення законодавчої бази у галузі охорони природного середовища з метою досягнення національних переваг від модернізації довкілля;
- наближення до відповідних директив Європейського Союзу, виконання багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів та інше), соціальне прийняття, реалізм, економічна ефективність;
- необхідність законодавчої адаптації відповідно до положень джерел *aegis communautaire*, а також потрібно сприяти більш гнучкому використанню модернізованих екологічних технологій та вирішенню існуючих проблем;

- вироблення адаптованої до кожного регіону дорожньої карти, яка буде містити в собі екологічні трансформації соціально-економічного розвитку окремого регіону з обґрунтованими стратегіями, механізмом реалізації, цілями, виконавцями та їх завданнями, а також регіональні пріоритети;
- екологічну перебудову економіки за рахунок зменшення масової частки «брудних» галузей економіки шляхом сприяння розвитку наукомістких галузей, сфери послуг та сфери туризму. Даний процес передбачає реструктуризацію виробничої структури на основі зниження попиту на таку продукцію або через модернізацію споживчих компаній цієї продукції [19; 27; 44].

Як результат екологічної перебудови, виробництво отримає зниження витрат кількості сировини та матеріалів на одиницю ВВП. Це є гарантуванням забезпечення екологічно вигідних умов для широкого розповсюдження технологій по захисту навколишнього середовища (ресурсо- та енергозбереження, маловідходне виробництво, грамотна утилізація відходів) на виробництвах та підвищення екологічної відповідальності виробничих компаній. Виконання всіх цих умов можна забезпечити такими способами:

- 1) збільшенням штрафних санкцій (розмір таких штрафних санкцій за екологічні порушення повинен бути порівняний з екологічними та економічними втратами);
- 2) наданням податкових пільг (наприклад, зменшення суми податку, що підлягає оподаткуванню, на суму, що відповідає екологічним витратам), а також широкого застосування системи пільгового кредитування (це надання кредитів з низькою ставкою відсотків або взагалі безвідсоткових кредитів для реалізації заходів по збереженню екології);
- 3) запобіганням природним та техногенним надзвичайним ситуаціям, що включає прогнозування екологічних ризиків, беручи за основу результати стратегічної екологічної оцінки, міжнародної екологічної експертизи, моніторингу довкілля;

- 4) заснуванням міжнародної інформаційної системи охорони навколишнього середовища;
- 5) усуненням наслідків екологічної шкоди від військової діяльності, зокрема, компенсацією збитків країною агресором, наслідків бойових дій спричиненими іноземними військами на території іншої країни;
- 6) розробленням та впровадженням довгострокової міжнародної програми постійної екологічної освіти й формування екологічного виховання, що сприятиме підвищенню екологічної обізнаності та розвитку екологічної культури стосовно ставлення соціуму до природного середовища [19; 43].

Для розробки механізму керування екологічною модернізацією соціально-економічного розвитку необхідно поставити її основні завдання, наприклад:

- формування модернового типу екологічно орієнтованої діяльності людини;
- забезпечення екологічної безпеки інноваційного оновлення виробництва компаній;
- координація заходів управління у системі міждержавного розвитку на основі поновлення рівноваги інтересів між бізнесом, владою та суспільством;
- покращення та розширення відновлення природних ресурсів та факторів на основі оновлених технологій [23].

Концепція модернізації екологічної безпеки слугує основою стратегій екологічної політики. Теорії ризиків виступають важливим чинником в екомодернізації, починаючи з аналізу ступеня ризику в складних технологічних системах та його сприйняття населенням.

Основна мета екологічної безпеки в екологічно орієнтованих стратегіях розвитку – досягнення сталого розвитку шляхом створення сприятливого життєвого середовища та комфортних умов життя, а також відтворення населення, захисту природних ресурсів та біологічного різноманіття, запобігання

техногенних та природних катастроф. Ідея сталого розвитку, яка пропонує баланс між економічною та екологічною системами та визначає можливості для майбутнього економічного розвитку є поштовхом для екологічної модернізації. Відповідно до теорії модернізації довкілля, економічне зростання та екологічні поліпшення можуть поєднуватися [1].

Модернізація в своєму широкому розумінні вміщує в собі й екологізацію. І якщо говорити про поступову популяризацію екологічних підходів та ідей з метою збереження навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального природокористування, переходу до нової соціально-екологічної й економічної моделі розвитку, яка відповідає цілям сталого розвитку, а також забезпечення міжнародної безпеки, то над цим всім стоїть саме екологізація.

І наразі одна з найефективніших екологічних політик у світі сформована в Європейському Союзі. Його система екологічного законодавства охоплює усі сфери та включає більш ніж 500 директив, постанов і рішень [19]. Однак один Євросоюз не може впоратися з проблемами довкілля. І щоб підкреслити те, що тільки спільними зусиллями можна досягти успіху, розглянемо, до прикладу, Паризьку кліматичну угоду, що набула чинності у 2016 році [4; 47]. Її головною метою є недопущення зростання середньої температури. За допомогою цієї угоди країни встановили посилену систему прозорості щодо викидів парникових газів у атмосферу. Та коли Сполучені Штати Америки у 2020 році на чолі з Дональдом Трампом вийшли з угоди, міжнародне співтовариство було схвильоване доцільністю кліматичної угоди без США. Хоча вже в 2021 році, у перший день свого перебування на посаді, президент Джоозеф Байден повернув Сполучені Штати до Паризької кліматичної угоди. Тому для уникнення катастрофи такі міжнародні угоди є надзвичайно важливими для глобальних дій [2].

Для об'єднання зусиль та «озеленення» політики й економіки Європейський Союз наразі ініціює зелений курс «Green Deal» [38]. Його основною ідеєю є «озеленення» декількох сфер (основними є економіка та суспільне життя) для того, щоб стати першим кліматично нейтральним континентом до 2050 року [4].

Для досягнення такої цілі вбачається необхідним:

- співробітництво з світовими партнерами для покращення глобальних екологічних стандартів;
- підтримка інновацій та інвестування в екологічно чисті технології;
- випуск більш дешевих та менш забруднюючих видів приватного та громадського транспорту;
- декарбонізація енергетичних секторів;
- забезпечення енергоефективних будівель (розміщенням на них сонячних панелей тощо) [38; 39].

А для залучення до курсу більшості країн, Євросоюз надаватиме фінансову допомогу та технічну підтримку тим, хто найбільше буде потерпати від переходу до зеленої економіки [38].

Отже, сутність екологічної безпеки полягає у здорових взаємовідносинах між людиною та природою, адже вона вимагає виключення шкідливого впливу будь-якої діяльності людини на навколишнє середовище задля забезпечення придатного для життя довкілля. Головними особливостями екологічної безпеки можна виділити її структуру, адже вона є доволі складною та включає декілька пов'язаних між собою аспектів, а також її непросту кореляцію з іншими вимірами міжнародної системи безпеки.

РОЗДІЛ 2

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Після завершення холодної війни екологічна безпека стала однією із найважливіших проблем, з якими стикається людство та й загалом планета Земля. Ця проблема зумовлена передусім сучасним науково-технічним прогресом і, звісно ж, збільшенням світового населення, особливо у другій половині XX – на початку XXI століть. Очевидно, що наука та новітні технології так само й відіграють важливу роль у вирішенні проблеми.

Як було визначено в першому розділі дослідження, концепція безпеки має п'ять елементів, продовжуючи цю думку, варто зауважити, що основними вимірами даної концепції є екологічний та цивілізаційний. Останній звісно ж пов'язують з роботою Самуеля Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій» 1993 року [46], адже він розробив гіпотезу про те, що визначальним фактором, який може спровокувати зіткнення інтересів та конфлікт між народами, стане приналежність до якоїсь певної цивілізації. Хантінгтон віщує приреченість усього світу через приналежність держав, їх частин та регіонів до різних цивілізацій, що спричинить їх зіткнення між собою [42].

1994 року виходить робота Роберта Каплана «Прийдешня анархія» в журналі «The Atlantic» [49], в якій він підтримує думку Хантінгтона про майбутню конфліктність світової системи. Однак Каплан в якості визначального фактору конфліктогенності вбачає деградацію довкілля. Він описує навколишнє середовище як ворожу силу, але тільки тому що, як писав автор, у зовнішньополітичних колах при згадці про виснаження природних ресурсів або просто про саме навколишнє середовище, зустрічається стіна скептицизму та нудьги [49]. До слова, варто зауважити, що певною мірою Роберт Каплан модернізує думку вченого Томаса Мальтуса, який ще наприкінці XVIII століття майбутні проблеми людства пов'язував з погіршенням довкілля, а якщо говорити точніше, то проблему він вбачав саме у виснаженні природних ресурсів [23].

Тому Каплан виходячи з гіпотези Мальтуса та доповнюючи її, прогнозує нестабільність міжнародної системи, яка може підбурюватися конфліктами між націями на основі расових та етнічних дискримінацій, що призведе до зростання міжнародної злочинності, а основою цьому служитиме деградація навколишнього природного середовища та стрімке зменшення природних ресурсів. Також Роберт Каплан беззаперечно стверджує, що навколишнє природне середовище є частиною того набору проблем, які постають новою загрозою міжнародній безпеці. На його думку, розвинені країни, які наразі між собою не воюють, ймовірно, почнуть воювати, якщо фактори або цивілізації, або довкілля прийдуть у дію [23; 49]. Тому політика не повинна відокремлюватися від довкілля.

Канадський політолог, який навчався на факультеті навколишнього середовища Томас Гомер-Діксон визначив можливі категорії конфліктів, причиною яких визначає незадовільну підтримку екологічної безпеки. Таких категорій п'ять і всі вони спричинені виснаженням природних ресурсів, погіршенням стану навколишнього середовища, змінами клімату, виснаженням озонового шару:

1. Першу категорію дослідник пов'язує з міграцією та соціальними розшаруваннями, що трапляються між етнічними групами.
2. Внутрішньо-громадські – впливають на рівень життя і економічний стан населення.
3. Локальні проблеми (промислові забруднення, вирубка лісів, затоплення територій тощо).
4. Міждержавні.
5. Глобальні [52].

На сьогодні можна відзначити, що межі внутрішніх та зовнішніх політик держав стають все менш чіткими, тобто проблеми та різні питання все більше вирішуються не на національних рівнях, а на міжнародному. А все через те, що сьогодні більшість проблем, а особливо екологічні, є транснаціональними. Тому межі «безпеки» були більш розширеними і з'явилося поняття «глобальної

екологічної безпеки». Однак дане поняття окреслює державний суверенітет як певну перешкоду для забезпечення цієї глобальної екологічної безпеки. Тому що національні інтереси різних країн часто не збігаються й не можуть співіснувати, тому і співпраця в сфері охорони довкілля ускладнюється, а односторонні дії, до яких вдаються окремі держави, є малоефективними. З цієї причини виникла думка, що так звана глобальна екологічна безпека може представлятися як екологічний імперіалізм (еко-імперіалізм) – нова форма імперіалізму [23; 44].

Виходячи з вище описаного, уявлення про те, що конфлікти можуть спалахнути через ресурси здається природнім. Адже дійсно, зв'язок між природніми ресурсами та міжнародними конфліктами існував завжди, війни за доступ до землі та води велися ще з біблійних часів. Однак сучасні екологічні конфлікти відрізняються визнанням ролі приросту населення (хоча це більше підпадає під демографічний фактор) на розпалювання суперечок, адже породжується дефіцит ресурсів. Даний дефіцит, що викликаний зростаючим попитом на природні ресурси та їх зменшенням через екологічну деградацію, може або спонукати країни до пошуку ресурсів за межами своїх кордонів, і, як наслідок, сприяти експансії або викликати занепокоєння серед населення в країні, яка найбільше страждає від нестачі ресурсів та створювати умови для внутрішніх конфліктів.

У якості тісно пов'язаного з конфліктом елемента, що несе певні ускладнення, варто розглядати погіршення стану довкілля. Адже деградація навколишнього середовища може бути як передумовою внутрішньодержавного чи міждержавного конфлікту, так і результатом військових зіткнень.

Отож, якщо розбиратися, що ж таке екологічний конфлікт, то можна дійти висновку, що це певне внутрішньодержавне або міждержавне протистояння, викликане зіткненням інтересів однієї або декількох сторін та, як наслідок, боротьба чи суперництво за природні ресурси (за їх використання чи контроль), яке може супроводжуватися використанням як насильницьких, так і мирних методів.

Протиріччя на фоні екологічних проблем здобувають ознаки комплексної кризи сучасності. Неабиякий помітний потенціал конфліктності у найближчому майбутньому призведе до частішого виникнення екологічних міжнародних, локальних чи регіональних зіткнень. Розглянемо їх детальніше:

- міжнародні почали популяризуватися після завершення холодної війни, тому що через значне збільшення ринків та розвиток торгово-економічних відносин посилилася боротьба за природні ресурси, також такі конфлікти пов'язують і з екологічно-економічними інтересами держав;
- локальні зазвичай виникають на обмежених територіях, для вирішення вони потребують ресурсоемних методів та інструментів, що вважається не дуже перспективним;
- регіональні можна назвати найсуттєвішими, оскільки назрівають через економічну активність суб'єктів господарської діяльності [25].

Варто зазначити, що конфлікти викоринити з життя неможливо, адже вони абсолютно властиві для суспільства. І присутність конфліктів у житті була завжди, в тому числі й екологічних, проте останнім часом такі суперечки відіграють суттєву роль при погодженні еколого-соціальних, -економічних та -політичних питань.

Причин екологічних конфліктів може бути дуже багато, але, мабуть, з них можна виділити такі найголовніші:

1. Збільшення власної вигоди. Гонка за природними ресурсами, частіше за обмеженими, правлячої еліти. Через певні маніпуляції відбувається діяльність у власних економічних та політичних інтересах.
2. Нерівність прав власності. Відсутність доступу певними верствами населення до природних благ. Часто об'єктами сутичок є земельні ділянки або водні ресурси.
3. Нерівномірність розподілу ресурсів між державами. Природні ресурси є важливими компонентами для розвитку економіки, а обмеженість

доступу деяких економік до певних ресурсів призводить до загострення конкуренції.

4. Неефективність політики щодо збереження ресурсів. Конкуренція та конфліктність політики природокористування. Дисбаланс у системі «суспільство – економіка – держава» [24; 25].

Для обґрунтування наведених тез пропонуємо деякі приклади екологічних конфліктів.

Соломонові острови та протистояння на етнокультурній основі. Насправді ж першопричиною даного конфлікту були проблеми на рівні забезпечення прав на землеволодіння споконвічних жителів, адже разом з ненаданням землі, у них відбирали доступ до ресурсів та можливості отримання певної економічної вигоди. Тобто рівень добробуту населення певною мірою залежить від їх можливостей використовувати природні ресурси на території мешкання, як засобу для забезпечення відповідного рівня життя.

Екологічні та демографічні процеси в Кенії часто є причинами сутичок. Адже зростання населення у поєднанні з екологічними проблемами призвело до виснаження ресурсів, і, як наслідок, до бідності, міграції та подальших зіткнень за решту природних запасів. Факторами які спричинили виснаження ресурсів є вирубка лісів та опустелювання, забруднення води та надмірний вилов риби.

У конфлікті між Ізраїлем та Палестиною також присутній екологічний фактор. Оскільки існує дефіцит води на Західному березі, через що відбувається соціальний та економічний тиск. Загалом палестинські експерти визнають, що Ізраїль надає необхідну кількість води Західному берегу для побутових та промислових потреб, але абсолютно недостатню для сільського господарства, хоча ця сфера є надважливою для палестинської економіки.

Екологічні чинники відіграють причинну роль як у внутрішньо-палестинському, так і в палестино-ізраїльському конфлікті. Частково через хронічну недостачу води економіка Гази занепала. Такий дефіцит обумовлений:

- посушливим кліматом;
- нерівномірним розподілом водних ресурсів;

- екологічними умовами;
- надмірним використанням одного прісноводного водоносного шару на території Гази;
- забрудненням великої частини доступного водопостачання як з промислових, так і з сільськогосподарських стоків [24; 52] .

До того ж, деякі експерти прогнозують, що у найближчому майбутньому відбудеться повне засолення водоносного шару (так називаються ґрунтові води на поверхні), а також близькість шару до поверхні робить його вразливим до промислових та сільськогосподарських стоків, які мають забруднюючу властивість. А неврегульоване використання різних добрив, пестицидів та гербіцидів також призводить до забруднення через стічні води і роблять більшу частину водопостачання непридатною до споживання та використання у сільському господарстві. Отже, виникають проблеми зі здоров'ям людей, відбувається занепад сільського господарства та економічний спад. Як наслідок – безробіття, різні сутички на екологічному підґрунті, які переростають у ще більші конфлікти [53].

Для того, щоб урізноманітнити екологічні конфлікти, розглянемо вплив на міжнародну екологічну безпеку військового конфлікту в Югославії. Варто зауважити, що екологічною жертвою була не тільки Югославія, але й прилеглі до неї країни, а також підтверджено, що дії Північноатлантичного альянсу порушили положення Конвенції про вплив на навколишнє середовище та інших міжнародних договорів і декларацій [17; 19].

Отож, екологічні та економічні збитки були завдані усьому Балканському регіону й прилеглим державам. Було забруднено атмосферне повітря, ґрунти, водні та земельні ресурси, а також відбулося транскордонне забруднення.

Токсичні речовини, що мають вповільнений негативний вплив на довкілля та здоров'я людини, було зафіксовано в атмосфері Македонії, Австрії, Угорщини, Албанії, Сербії, Італії, Греції, Болгарії, Білорусі, Румунії, Західної України та Польщі.

Схожим прикладом на сучасному етапі може слугувати військовий конфлікт на сході України, адже він призвів до ряду екологічних проблем. Негативний вплив розповсюдився на ландшафти та ґрунти, підземні та поверхневі води, рослинний та тваринний світ. Також бойові дії підвищили можливість виникнення різних аварійних ситуацій техногенного характеру. Війна на сході паралізувала майже усі аспекти природоохоронної діяльності. На відновлення екологічної безпеки, враховуючи усі проблеми, що виникли з початку конфлікту, піде не один рік.

Регулярне використання води з підземних джерел через нестачу прісної води та обміління водойм на Кримському півострові через його анексію, призвело до засолення ґрунтів та загострення конфлікту. Адже Російська Федерація звинувачує Україну у злочині через те, що вона перекрила Північно-Кримський канал та залишила жителів півострова без прісної води, хоча насправді, враховуючи анексію, саме Росія несе основне зобов'язання у забезпеченні Криму водою.

Насправді схожих випадків десятки по усьому світу й увага до екологічних наслідків конфліктів приділяється запізно та її замало. Тому, тільки у віддаленому майбутньому території, що постраждали чи продовжують страждати внаслідок конфліктів зможуть відновитися, а така перспектива не може вважатися задовільною.

Якщо говорити про більш сучасні проблеми, то сюди відносяться кліматичні зміни, якими наразі міжнародна спільнота переймається найбільше. Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) [46] вбачає в сучасних конфліктах екологічну складову. Так через кліматичні зміни населення певних територій буде змушене покидати своє постійне місце проживання та шукати більш прийнятне, тваринам також потрібно буде пристосовуватися до інших умов життя. Звідси виникає поняття «кліматичні мігранти» та припущення, що все частіше відбуватимуться зіткнення мігрантів з місцевим населенням, боротьба за ресурси та інші конфлікти.

Загалом екологічні конфлікти пов'язують з різними проблемами, вони можуть виникати як через якийсь один фактор, так і через декілька факторів. Екоконфлікти можна розділити на декілька блоків:

Водний – адже вода є одним із найголовніших ресурсів для життя і їй немає заміни. А спричинити конфлікт може дефіцит прісної води; допустимий рівень запасів водних ресурсів; нездатність сторін, які використовують спільні водні ресурси управляти ними на визначених принципах; використання неефективних інструментів та механізмів управління та розподілу ресурсів.

Мінеральний – адже мінеральні ресурси є матеріально цінними. Причинами конфлікту може слугувати непрозорість механізмів розподілу та використання мінеральних ресурсів.

Лісовий – адже ліс (деревина) є важливим прибутковим ресурсом. Так як попит на деревину надзвичайно високий, а лісові площі скорочуються, то цінність даного ресурсу тільки зростає, що й викликає конфлікти. До цього всього можна додати ще його доступність, відносно просте транспортування, цінність для життєдіяльності та відсутність чітко врегульованого права на експлуатацію.

Біологічне та ландшафтне різноманіття – адже воно також є важливим природним та економічним ресурсом. Через невміле розподілення ресурсів у ринкових умовах, незбалансованість підходів щодо вирішення проблем захисту видового різноманіття, неефективність державної та міжнародної політики у даних питаннях й породжуються ризики виникнення екологічних конфліктів [24].

Варто зауважити, що екоконфлікти не обмежуються вище наведеними блоками, однак вони вважаються найпоширенішими.

Для вирішення екологічних конфліктів може бути запропонований наступний план:

1. Очікувальний підхід: може використовуватися при неможливості чи небажанні визнавати протиріччя. Однак все само собою вирішиться або не може, або може, але у дуже віддаленій перспективі.

2. Визнання екологічного конфлікту: якщо існування конфлікту визнане, то далі варто провести його аналіз для з'ясування усіх нюансів.
3. Врегулювання екологічного конфлікту виключно його сторонами: полягає в узгодженні подальших дій сторонами конфлікту та його вирішенні у перспективі.
4. Врегулювання екологічного конфлікту із залученням медіатора: якщо суперечка ніяким чином не може бути вирішена безпосередньо сторонами та виросла до пікової точки і загрожує міжнародній безпеці (або залучення третьої сторони можливе за ініціативи учасників конфлікту).
5. Врегулювання екологічного конфлікту базуючись на експертизах: найчастіше використовується уповноваженими організаціями чи органами влади для пришвидшення виходу з конфлікту, оскільки базуються на необхідних знаннях та досвіді.
6. Врегулювання екологічного конфлікту із залученням політичних чи громадських структур: використовуються процедури впливу, наприклад, лобіювання інтересів, ініціювання обговорень та політичних або громадських акцій.
7. Врегулювання екологічного конфлікту із залученням силових методів: силові протистояння, різного роду сутички та акції непокори тощо [24].

Вирішення екологічних конфліктів може відбуватися за наступними методами:

- 1) правовими та юридичними – міжнародні угоди, договори, меморандуми, декларації, конвенції;
- 2) політичними – міждержавні договори та угоди, міжурядові комісії, програми та плани;
- 3) інституціональними – правила, процедури, нормативи, добровільні угоди;
- 4) фінансово-економічними – інвестування, фінансування, фінансові підтримки, гранти, конкурси, компенсації;

- 5) торговими – ембарго, певні обмеження, регулювання товаропотоків, ліцензування;
- 6) технологічно-технічними – стандарти, норми, модернізація різного обладнання, залучення сучасних технологій, впровадження передових моделей виробництва, екологізація усього можливого;
- 7) інформаційно-інноваційними – навчання, стажування, обмін знаннями та досвідом, всебічне міжнародне співробітництво, доступ до інформації, консультації, екологічна освіта;
- 8) громадськими – громадські обговорення, референдуми, об'єднання, комісії;
- 9) соціокультурними – соціальна підтримка, створення заповідників, національних парків тощо [24; 25].

Отже, екологічні загрози дедалі частіше виступають причинами конфліктів, тому раціональне використання ресурсів та їх збереження, питання охорони навколишнього природного середовища набувають виняткової актуальності у питаннях забезпечення міжнародної безпеки. Як було досліджено, екологічних чинників конфліктів може бути безліч, але найпоширенішими є природні ресурси. А з осмисленням того, що довкілля як суб'єкт викреслити з міжнародних відносин неможливо, а уникати екологічних конфліктів задля безпеки – потрібно, міжнародна спільнота розвиває нові ефективні механізми узгодження екологічних та економічних інтересів.

РОЗДІЛ 3

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Екологічна безпека є складовою національної безпеки будь-якої держави і Україна не є винятком. Екологічні проблеми певною мірою слід пов'язати з тим, що систематично та безвідповідально використовувалися та продовжують використовуватися природні ресурси для досягнення особистих зисків, переважно економічних [45].

Насправді екологічна безпека часто розглядається сама по собі, а не як складова національної безпеки України, через що впливає безліч інших проблем, як, наприклад, нездійснення комплексної оцінки загального стану довкілля, безвідповідальність оцінки природокористування та процесів, які відбуваються в природному середовищі. А також відсутність науково-обґрунтованих критеріїв оцінки екологічних загроз.

Екологічні проблеми певною мірою можна пов'язати з тим, що систематично винищувалася природа для отримання особистих зисків. Незважаючи на те, що ще з часів Радянського Союзу з часом з'являлося розуміння того, що екологічна безпека є складником національної безпеки, однаково, практично всі заходи влади щодо охорони навколишнього природного середовища залишалися формальними й, відповідно, майже не впливали на поліпшення екологічної ситуації в Україні. В той час навіть й думки не було про якусь оцінку екологічної безпеки, раціонального природокористування, і тим паче про пріоритетність державної екологічної безпеки. До того ж, громадяни не мали доступу до достовірної інформації про дійсні масштаби та причини забруднення довкілля, що також не сприяло ефективності екологічної політики. На той час дії влади суперечили самі собі, адже спираючись на думку про техногенні перегони, часто приймалися рішення, які зводили нанівець попередні, що були націлені на покращення екології. Нераціональне використання корисних копалин, водних ресурсів, землі, а також промислові забруднення

призвели до того, що в середині 80-х років Україна належала до екологічно найбільш забруднених регіонів планети [34]. І незважаючи на низку прийнятих законодавчих актів та постанов різного рівня, фінансових витрат, спрямованих на покращення ситуації, стан навколишнього середовища в Україні тільки погіршувався. Не лише екологічна безпека була на межі, але й економіка. Проте ніщо із вище згаданого так і не змогло привернути належної уваги суспільства. Певно, проблеми на той час здавалися недостатньо переконливими.

Чітке природоохоронне законодавство України почало формуватися наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років [34]. Під час формування екологічних засад не враховувався тогочасний стан промислового комплексу, а також не було продумано процес екологічного перетворення з наявного стану в цільовий. Також велика кількість державних екологічних програм мали цілком формальний характер. У результаті екологічна модернізація була безладною.

Тепер з огляду на наявні в Україні екологічні загрози (природні та техногенні) та зважаючи на те, що Верховною Радою України наш край було проголошено екологічно найбруднішим [12; 21], екологічна безпека має стати визначальним складником державної політики. Існує потреба в перегляді нормативно-правової бази, її удосконаленні, а також усуненні недосконалостей. Та для реалізації ефективної екологічної політики країни слід проводити довгострокову системну роботу.

Наразі більшість промислового виробництва є не вигідним та таким, що забруднює навколишнє середовище, через що відповідно відбувається зниження якості та рівня життя населення. Такий довготривалий процес, як державотворення має на меті розвиток насамперед соціальних, економічних та політичних аспектів, не беручи належним чином до уваги екологічний, який у нинішньому світі є надважливим компонентом сучасної політики [35].

Не секрет, що аномальні техногенно-екологічні зміни Україна отримала у спадок від Радянського Союзу. Катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції, що сталася 26 квітня 1986 року та яка довго замовчувалася і приховувалася все ж поклала край політиці, яка не приносила нічого корисного

в екологічних питаннях. Але тут постає питання, чому ж екологічній політиці досі не надається належна пріоритетність? Адже нині в Україні дійсно спостерігаються антропогенні зміни стратегічних природних ресурсів, які мають негативний вплив на стан національної безпеки. Рівновага в навколишньому природному середовищі порушується, що, в свою чергу, призводить до загострення соціально-економічних проблем. Безперечно, екологічні проблеми певною мірою можна пов'язати з тим, що систематично винищувалася природа для здобутку особистих зисків.

Беручи до уваги Чорнобильську катастрофу, слід звернутися до міжнародно-правового документу [37], який був прийнятий задля ядерної безпеки 17 червня 1994 року державами-членами Міжнародного агентства з атомної енергії на Дипломатичній конференції у Відні. Україна є членом агенції з 1957 року, тобто з дати її заснування. Конвенція про ядерну безпеку набула чинності 24 жовтня 1996 [22]. Вона зобов'язала держав-учасниць впроваджувати певні правила безпеки та стандарти на всіх цивільних об'єктах, пов'язаних з ядерною енергетикою. Основними зобов'язаннями є:

1. Питання вибору місця розташування.
2. Проектування та будівництво.
3. Перевірка функціонування та безпеки.
4. Готовність до надзвичайних ситуацій [35].

Конвенція має на меті забезпечити ядерну безпеку всіма можливими способами, розвивати ці способи та співпрацювати на міжнародному рівні, забезпечуючи екологічну безпеку, а також безпеку націй та планети Земля в цілому.

Наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції призвели до більш прискіпливого контролю щодо надійності та безпечності робіт, які пов'язані з використанням атомної енергії. Незважаючи на відмову ряду країн продовжувати експлуатувати існуючі атомні електростанції та будувати нові, окреслюються певні тенденції у розвитку світової ядерної енергетики. Зокрема, ряд країн Азії та Східної Європи, які прагнуть досягти сталого економічного

зростання, енергетичної безпеки, а також скорочення викидів CO₂, планують відновлювати розвиток ядерної енергетики у світі.

Незважаючи на всю небезпеку, ядерна енергетика залишається однією з перспективних областей, адже порівнюючи її з іншими традиційними джерелами енергії ядерна енергетика:

- має вищу продуктивність (особливо ядерне паливо);
- не викликає парникового ефекту та вважається найчистішим способом отримання енергії (до прикладу, атомні електростанції в Європі уникають викидів CO₂ у розмірі 700 мільйонів тонн щороку);
- після регенерації є можливість повторного використання палива;
- економічно конкурентоспроможна [34; 35].

Аварії на атомних електростанціях призвели до суттєвих змін в регулюванні атомної безпеки, тому міжнародна спільнота має за основу чотири основних принципи підтримки безпеки, а саме:

- 1) залучення до рекомендаційних, а також обов'язкових міжнародних договірно-правових документів (конвенції з безпеки, кодекси поведінки тощо);
- 2) забезпечення всебічного комплексу правил та норм з ядерної безпеки;
- 3) надання заснованих на безпекових нормах міжнародних послуг;
- 4) встановлення світового товариства експертів та надпотужних національних інфраструктур [41].

Щодо Чорнобильської трагедії та її впливі на екологію, то він виявляється у значному радіоактивному забрудненні навколишнього середовища. Цього року до тридцять п'ятих роковин Чорнобильської катастрофи Указом президента України [28] та розпорядженням Кабінету Міністрів України було прийнято план заходів, який передбачає заходи задля забезпечення екологічної та національної безпеки, наприклад:

- невідкладні заходи стосовно покращення протипожежного стану лісів в зоні відчуження та прилеглих до неї територій;

- моніторинг, запобігання та відповідне реагування на надзвичайні ситуації;
- загальний розгляд та розбір нормативно-правових документів, які мають відношення до подолання наслідків катастрофи на Чорнобильській електростанції та стосуються соціального захисту громадян;
- актуалізація питання загальнодержавної екологічної програми щодо поводження з радіоактивними відходами, а також трансформація об'єкта «Укриття» (яке на сьогодні продовжує визначатися як джерело поширення у навколишнє природне середовище радіонуклідів, відповідно таким, що створює ризики) на екологічно безпечну установку тощо [32].

Помітні реальні загрози як для екологічної безпеки, так і для національної безпеки загалом.

Існують й інші проблеми, наприклад, антропогенний вплив, який перевищує звичайну норму та техногенне навантаження території України, що обумовлене промисловими вузлами та гірничодобувними, енергетичними та хімічними об'єктами. Певна концентрація промисловості в окремих регіонах країни спричиняє збільшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

Звертаючись до інформаційно-аналітичної довідки про виникнення надзвичайних ситуацій в Україні Державної служби з надзвичайних ситуацій [15; 16] помічаємо класифікатор, який розподіляє надзвичайні ситуації на три види характеру – техногенний, природний та соціальний. За масштабами класифікується на рівні: державний, регіональний, місцевий та об'єктовий. Та якщо ж порівнювати надзвичайні ситуації за 2019, 2020 роки та перший квартал 2021, то можна дійти висновку, що ситуація нестабільна, адже у 2019 та 2021 роках загальна кількість надзвичайних ситуацій більша, ніж у 2020 році. Також варто зауважити, що ситуацій природного характеру кожного року трапляється більше, ніж техногенного, що легко можна пов'язати з діяльністю людини та її впливом на довкілля [15; 16].

Вимоги до функціонування державної системи моніторингу значно зростають через введений у дію від 18 грудня 2017 року Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» (Закон був переглянутий та редагований від 1 грудня 2020) [12], адже він встановлює певні принципи та засади для оцінки впливу на навколишнє середовище. Така оцінка повинна виконуватися зважаючи на поточний стан довкілля в місці, де планується чи вже проводиться планова діяльність, також з урахуванням рівня екологічного ризику, перспектив соціального та економічного розвитку регіону (регіонів) та загального впливу на довкілля. Даний Закон спрямований на запобігання шкоди навколишньому природному середовищу та має на меті забезпечення екологічної безпеки.

Згідно зі Стратегією національної безпеки від 14 вересня 2020 року задля забезпечення екологічної безпеки пріоритетним вважається [33]:

- запровадження надійних механізмів контролю щодо використання нових технологій для безпеки і громадянина, і навколишнього природного середовища;
- збереження та підтримка природних екосистем;
- забезпечення раціонального, збалансованого використання природних ресурсів;
- підвищення рівня адаптації економіки, покращення систем життєзабезпечення та цивільного захисту до кліматичних змін;
- формування систем утилізації відходів та переробки;
- зниження рівня забруднення поверхневих та підземних вод;
- поновлення родючості українських ґрунтів ;
- максимальне зменшення негативних наслідків катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції;
- мінімізація негативного впливу бойових дій на сході України на довкілля;
- недопущення неконтрольованого ввезення на територію України екологічно небезпечних речовин, технологій тощо [33].

Україна також активно залучена до співробітництва з міжнародними організаціями в сфері охорони навколишнього середовища загалом в деяких основних напрямках, таких як:

- якість повітря;
- охорона природи;
- кліматичні зміни;
- управління відходами;
- промислові забруднення;
- охорона озонowego шару;
- управління водними ресурсами;
- забезпечення ядерної та радіаційної безпеки [3; 26].

Так як із завершенням холодної війни послабилась монополія військово-політичного сектору в теорії та практиці міжнародної безпеки і людство зіткнулося з низкою нових загроз, серед яких й екологічні проблеми. А для України показником наближення суттєво іншої доби міжнародної безпеки стала катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції. То співробітництво з міжнародними організаціями відіграло й продовжує відігравати важливу роль у становленні нашої держави в якості незалежного суб'єкту світової політики, а також формуванні безпекового сектору.

Україна цілеспрямовано дотримується міжнародних угод та виконує міжнародні зобов'язання за Кіотським протоколом, Паризькою угодою, Конвенцією про оцінку впливу на навколишнє природне середовище в транскордонному контексті, Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, а також забезпечує виконання вимог Монреальського протоколу про речовини, що виснажують озоновий шар. Упроваджує діяльність, яка спрямована на забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними угодами в сфері збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, проводить моніторингові спостереження та намагається розвивати зелену економіку, особливо це відноситься до промисловості та енергетики, до того ж це є однією

з вимог інтеграції до Європейського Союзу [34]. Також долучається до різноманітних ініціатив, які, по-перше, спрямовують на задовільне екологічне майбутнє, а, по-друге, наближають Україну до Євросоюзу.

Повертаючись до співпраці з міжнародними організаціями, варто зауважити, що Україна залучена до великої кількості таких організацій, наймасштабнішими з яких можна визначити Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) та Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Звертаючись до Організації Об'єднаних Націй, найкращим прикладом слугуватиме Програма розвитку ООН (ПРООН), так як саме ця організація допомагає Україні розв'язувати проблеми усіх рівнів та напрямів, впроваджуючи різноманітні проекти, підтримуючи потенціал країни в розвитку екологічної політики та надаючи консультації, а також рекомендуючи свої найліпші практики. Варто виділити й те, що сторони співпрацюють і для того, аби зменшити негативний вплив на довкілля України, якому вона піддається через зміни клімату [3]. Дане співробітництво регламентується угодою між Урядом України та Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй від 18 червня 1993 року [29].

Співпраця з Міжнародним агентством з атомної енергії сфокусоване на подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи. МАГАТЕ надає свою консультативну і технічну допомогу та підтримку, також сприяє впровадженню своїх умінь у практичну площину української діяльності на атомних електростанціях. Агентство залучає фахівців з України до розробки методологічних документів у сфері використання атомної енергії та до участі у міжнародних наукових конференціях [3]. Регламентується угодою між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї [28].

Приналежні питання напрямів діяльності Організації з безпеки і співробітництва в Європі, відповідно до Гельсінського Заключного Акту [10], стосуються декількох сфер, зокрема й безпекових, гуманітарних та тих питань,

які мають відношення до навколишнього середовища. Усім відомо, що ОБСЄ працює над безпековими питаннями на сході України, але організація приділяє увагу ще й екологічним питанням, з огляду на те, що екологічні проблеми негативно впливають на усі сфери життя, а бойові дії завдають значної шкоди і національній безпеці, і екологічній. Така співпраця сприяє аналізу та оцінці стану довкілля, мінімізації екологічних наслідків збройного конфлікту. У перспективі розглядається стабілізація ситуації та відновлення навколишнього середовища [3]. Учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі Україна є з 30 січня 1992 року [31].

Можна зробити висновок, що Україна дійсно всіляко залучена до співпраці з міжнародними організаціями у сфері охорони навколишнього середовища, а тому на сьогодні ситуація є більш позитивною, адже є краще розуміння того, що ж таке «екологічна безпека» та для чого вона нам потрібна. Екологічну безпеку слід розглядати не тільки як одну зі складових національної безпеки, але й як інтегратор, який спроможний, з одного боку, об'єднати та зміцнити суспільство, а з іншого – забезпечити його успішний прогрес [3].

У ХХІ столітті екологічна складова є важливою й невід'ємною частиною політики, оскільки населення країни в середині держави щоденно зіштовхується, як вже зазначалося, з екологічними проблемами. Процес регулювання в сфері охорони навколишнього природного середовища вимагає активних дій уряду. Необхідною частиною є встановлення та дотримання норм екологічного права. А особливостями сучасного етапу розвитку цієї сфери є нові концептуальні ідеї та відповідні правові принципи, такі як:

- 1) особливий наголос на розвиток значення та застосування правил запобігання шкоди навколишньому середовищу в потенційній основі шкоди;
- 2) ідея сталого розвитку, що отримує нове тлумачення;
- 3) принципи обачності, які наголошуються тезою – «забруднювач платить» [2].

На даному етапі метою державної екологічної політики є досягнення задовільного стану довкілля, тому відбувається впровадження певних стратегій. Запроваджують підхід до усіх напрямків соціального розвитку та розвитку економіки України, беручи до уваги те, що кожний громадянин має право на чисте та безпечне навколишнє середовище. Також впроваджується відновлення та збереження природних екологічних систем, а також впроваджується збалансоване користування природними ресурсами. Основні цілі, завдання, напрями і механізми впровадження державної екологічної політики визначено Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [11].

Виділимо основні загрози сучасності в екологічній сфері України:

- ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження, які існували завжди, але з'явилася й додаткова причина їх виникнення – бойові дії на території України;
- негативні наслідки екологічно-гуманітарної катастрофи на Чорнобильській електростанції;
- значні антропогенні порушення, техногенні перевантаження;
- бездумна та виснажлива експлуатація природних ресурсів;
- проблеми з утилізацією екологічно небезпечних відходів;
- загострення транскордонних забруднень;
- погіршення якості водних ресурсів [21].

Погляди на проблему різняться в залежності від розуміння поняття «екологічна безпека». А також від того, як кожен сприймає ту чи іншу проблему, і який вплив відбувається окремо на особу, суспільство, країну та світ у цілому. Криза в екологічній сфері потребує інтенсивного, новітнього виховання населення. Проте стан екологічної освіти в Україні вимагає модернізації та удосконалення. Тим більше існують суперечності між новизною процесів, які відбуваються в даний період, та недостатнім рівнем методології, теоретики та практики. До того ж екологічне виховання має здебільшого ініціативний

характер. А в більшості дошкільних закладів, школах та вузах взагалі відсутня така обов'язковість, як екологічне просвітництво для підвищення екологічної свідомості.

Існує два варіанти поглядів на дану проблему, з однієї сторони, частина громадян вважає, що політика, яка впроваджується щодо екологічного регулювання є занадто жорсткою, а з іншої – частина громадян вважає таку політику занадто м'якою, тому що не вбачає покращень у навколишньому природному середовищі.

Класичною метою державної екологічної політики є баланс між економічним та «зеленим» розвитком, тут мова йдеться про сталий розвиток. Підтримка екологічної рівноваги та системність щодо забезпечення екологічної безпеки, раціональне використання природних ресурсів – це невід'ємна умова сталого розвитку. Однак нині на державному рівні здійснюється недостатньо упевнених та цілеспрямованих кроків для переведення в практичну площину теорії сталого розвитку. Україна не виконує рішення міжнародних конференцій Організації Об'єднаних Націй, оскільки вони мають тільки рекомендаційний характер. Хоча, дійсно, комплексне вирішення проблем екологічного та соціально-економічного розвитку може стати основою сталого розвитку. Але варто й зазначити, що соціально-економічний розвиток країни в даний час визначається станом довкілля та раціональним використанням наявного потенціалу природних ресурсів.

Дійсно, склалася така ситуація, що нині більшою мірою концепцією стійкого розвитку керуються країни середнього та високого рівня соціально-економічного розвитку, а держави, які розвиваються, значно відстають у даному питанні. Щоб перейти до принципів сталого розвитку, останнім необхідна, насамперед, абсолютна інтеграція у світову економіку, зовнішня фінансова підтримка та отримання від високорозвинутих держав екологічно чистих технологій [41].

Отож існує низка проблем і перешкод на шляху до стійкого розвитку. Ці та інші питання виносили на порядок денний міжнародної конференції Ріо+20, головними темами якої були:

- побудова «зеленої» економіки так, щоб досягти стійкого розвитку та подолати бідність;
- допомога країнам, що розвиваються, у переході на шлях «зеленого» розвитку;
- покращення координації міжнародних зусиль для досягнення цілей сталого розвитку [37; 41].

Однак через відсутність узгодженості щодо розуміння мети домовленостей на даному глобальному екологічному форумі не прийнято конкретних зобов'язань, які мусять брати на себе уряди країн з метою переходу до такого розвитку. Тому висновки підсумкового документа «Майбутнє, якого ми прагнемо» були надто загальними, попри очікування та заклики організаторів конференції Ріо+20 [36]. Генеральний секретар якої Ша Цзукан зазначив, що сталий розвиток не має альтернатив. Тому його можна вважати єдиним шляхом, що дозволяє усьому людству нормально жити на планеті Земля [48].

Тому у процесі екологізації міжнародних відносин у контексті стійкого розвитку існують певні протиріччя, які, з однієї сторони, стосуються різноманітних протистоянь між багатими та бідними країнами, а з іншої сторони – суперечностей між торговельною політикою та політикою сталого розвитку.

У 2014 році, коли Україна взяла курс на інтеграцію в Європейський Союз, вона взяла й курс на покращення своєї екологічної політики, а в подальшому взяла на себе відповідальність щодо виконання цілей сталого розвитку. Однак конкретні екологічні цілі досі можна назвати нечіткими. Посеред значущих підстав поглиблення кризового екологічного стану в Україні можна виділити як відсутність науково-обґрунтованих критеріїв оцінки техногенних та екологічних загроз, які впливають на національну безпеку, так і недостатній рівень пріоритету державної екологічної політики при відсутності дієвого моніторингу актуальних ризиків і загроз [14].

До того ж через низьку пріоритетність питань захисту довкілля, поточна політика підпадає під невичерпний перелік невдач. Хоча розуміння з боку уряду першопричин екологічних проблем України існує, проте чіткі, визначені дії – відсутні. Теперішня влада скидає відповідальність на попередню, аргументуючи це тим, що екологічна політика впроваджувалася лише в теорії, на практиці ж її не було, і тим більше не зрозуміло як її реалізовувати на практиці. Проте замість критики, було б не погано удосконалити те, що вже є та втілити в життя. Звісно існують й успіхи, маленькими кроками екологічна політика рухається вперед, але цього поки замало, щоб побачити якісь суттєві зміни. Більше екологічними проблемами переймаються екологічні організації, які виступають за охорону довкілля, здійснення просвітницької діяльності, що у свою чергу допомагає формувати в суспільстві бачення того, що для забезпечення сприятливої для життя екологічної ситуації, важливий кожен. А також такі організації захищають екологічні права громадян та сприяють екологічній безпеці загалом.

Для реалізації ефективної екологічної політики слід проводити довгострокову системну роботу. Доцільним вважається навести декілька варіантів політики для вирішення зазначених проблем, а саме:

- вирішення питань на державному рівні;
- апелювання до міжнародної спільноти;
- очікувальний підхід.

Перевагу варто надати варіанту вирішення питань на державному рівні оскільки найперше, що має зробити незалежна держава – це спробувати вирішити внутрішні питання самостійно. Лишень варто звернути особливу увагу на завдання та цілі, які в тому чи іншому випадку постають. Беззаперечно основні стратегії державної екологічної політики України можуть базуватися на стандартах Європейського Союзу та повинні ґрунтуватися відповідно до положень укладених міжнародних угод та конвенцій. Даний тезис можна підтвердити Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [11]. Пропонується для

пришвидшення дієвості даного варіанту політики звернути особливу увагу на такі конкретні варіанти вирішення:

- розробити методи та засоби системного моніторингу екологічних загроз (за допомогою вдосконалення системи екологічних індикаторів);
- розподілити бюджетні кошти між регіонами для підвищення рівня екологічної безпеки (для запобігання та протидії загрозам у сфері екологічної безпеки регіонів та, відповідно, в цілому);
- створити робочу групу для координації діяльності з питань розробки методологічних засад оцінювання стану та надання комплексної оцінки екологічної безпеки.

Системний моніторинг може забезпечити проведення систематичних та обґрунтованих оцінок гранично допустимих змін природних екосистем та техногенних навантажень на них, а також характеристику змін основних джерел загроз екологічній безпеці держави.

Розподіл бюджетних коштів може бути доцільним через те, що кожен регіон є складною екологічною та соціально-економічною системою, функціонування якої відзначається нестійкою рівновагою через вплив значної кількості чинників.

Вирішення даного питання може ґрунтуватися на результатах порівняльної оцінки регіонів держави з врахуванням впливу загроз екологічній безпеці. Таким чином, за допомогою розподілу бюджетних коштів, з'являється можливість послідовно розмішувати регіони за інтегральним показником екологічної безпеки, і, відповідно, цілеспрямовано здійснювати моніторинг екологічних загроз та більш аргументовано приймати рішення щодо підвищення рівня екологічної безпеки. Такий варіант можна охарактеризувати, як намагання покращити ситуацію за рахунок акумулювання коштів та посилення уваги. Доволі непоганий підхід, але питання впирається у фінансування.

Робоча група, зважаючи на складність проблеми та її актуальність, може значно спростити забезпечення, підтримку та контроль стану екологічної безпеки, а також забезпечити доступ до публічної інформації (дотримання екологічних прав громадськості). Удосконалити існуючі системи для

забезпечення екологічної безпеки, як складової національної безпеки. А також значною мірою привернути увагу суспільства, уряду та міжнародної спільноти [13].

Позитивні сторони варіанта «вирішення питань на державному рівні» полягають в покладанні сил на свою політику. Для громадян це може стати одним із приводів проявляти повагу до уряду. Коли громадськість бачить дії з боку влади, то вона залюбки приєднається та допоможе у вирішенні питань. Формується, так би мовити, позитивний імідж. До того ж імідж формується і поза межами держави, що є також надзвичайно важливим у впровадженні політики. Із запропонованих варіантів даний варіант є найпрестижнішим та найшвидшим.

Однак він має й свої негативні сторони. Як-от капітальні видатки державного бюджету. Також даний варіант політики вимагає постійної уваги, модернізації та удосконалень, якщо ж цього не робити, то він буде піддаватися критиці та, звісно, ситуація або буде стояти на місці, або погіршуватися.

Щодо варіанту апелювання до міжнародної спільноти, то нами вже було розглянуто, що Україна залучена до співпраці з міжнародними організаціями та іншими країнами у сфері охорони навколишнього природного середовища. А двосторонні та багатосторонні угоди надають спромогу брати активну участь у переговорних процесах, а також залучати фінансову допомогу для вирішення внутрішніх екологічних проблем країни. Проте цього замало. Через те, що Україна створює сприятливі умови для співпраці, як двосторонньої, так і багатосторонньої, у сфері екологічної безпеки саме для забезпечення належного виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, щоб інтегруватися до Європейського Союзу [30], можна зробити висновок, що наголос ставиться трохи не на тому, тому що Україна має проявляти власну ініціативу для розробки таких законів, що сприятимуть збереженню екологічної безпеки країни.

Так, дійсно, міжнародна допомога може бути досить доречною, тим паче, що Україна має вагомі причини. Найголовніша з яких та, що ми є жертвами

Чорнобильської катастрофи, а також маємо непідконтрольні території, які так само мають екологічні проблеми.

Плюсами такого підходу може бути значне зменшення державних витрат на дану проблему. А також відбувається доволі ефективна інтеграція України до міжнародного співтовариства. Утім тут, як і у всіх підходах, є свої мінуси. По-перше, він може бути затяжним, що не є дуже перспективним. По-друге, ніхто не може давати гарантій, що такий підхід буде дієвим. Неможливо на сто відсотків сказати та спрогнозувати, що такий підхід зможе точно допомогти. Тому варто підкреслити, що Україна не повинна марно витрачати міжнародну допомогу.

До того ж, не слід забувати, що для апелювання до міжнародної спільноти, повинна бути основа, на якій буде базуватися допомога. Мається на увазі те, що вирішення питань на державному рівні мають бути першочерговими, як базис для подальших дій.

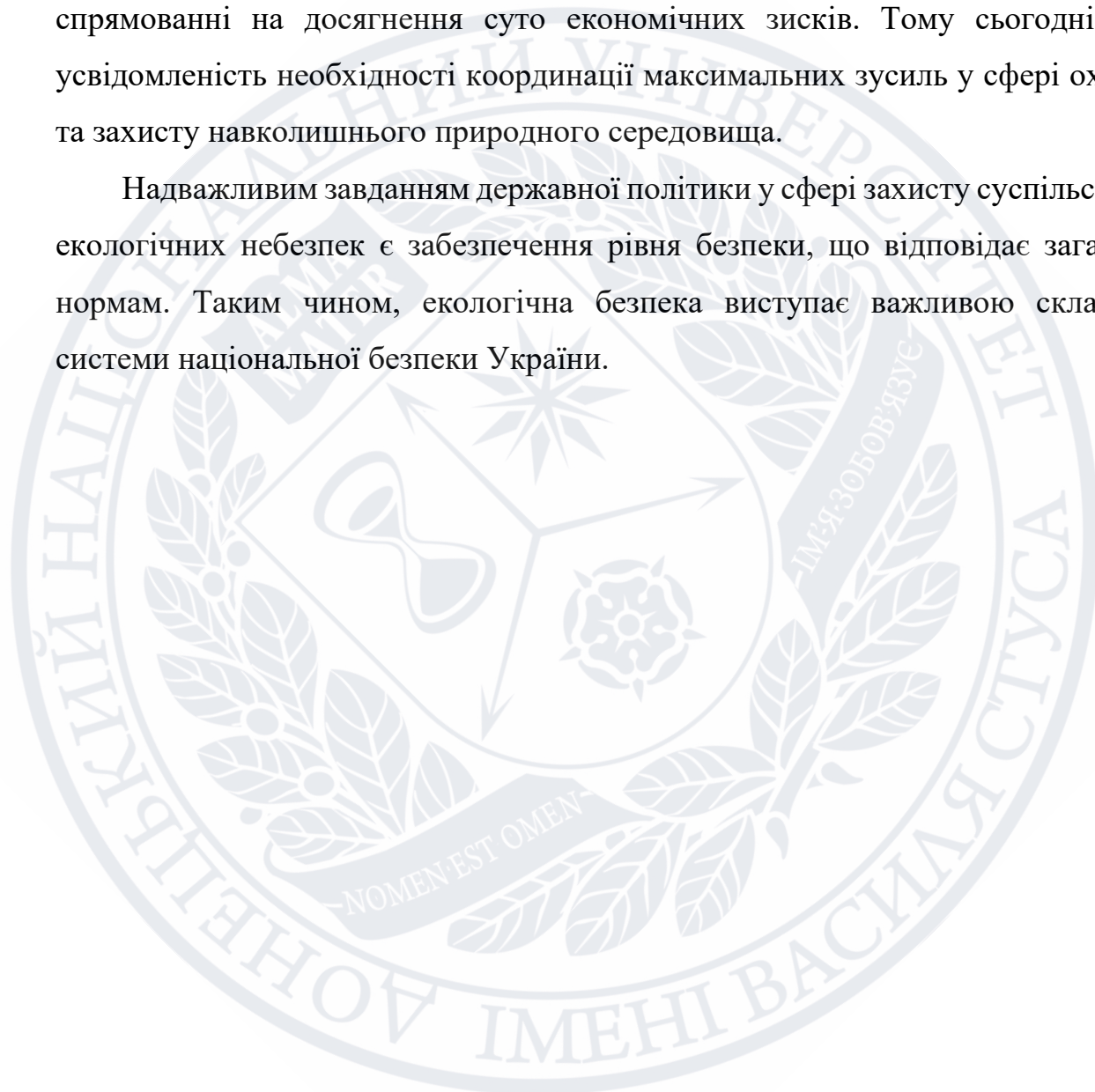
Останній варіант – очікувальний підхід, тобто «нічого не робити», теж має право на існування. Так як на сьогоднішній день посилення уваги до екології можна вважати світовим трендом, то, відповідно, все само собою може налаштуватися, природнім шляхом стати на свої місця, спеціальних зусиль для цього не потрібно. Звучить непогано та доволі переконливо, тому що існує думка, що природа сама за себе все вирішує. До того ж такий підхід не потребує додаткових капітальних витрат, як от два попередні варіанти. А також він не вимагає абсолютно ніяких зусиль. Проте у нього є й мінуси, а саме: проблема сама собою все ж таки не зникне. Може зникнути, але в дуже віддаленій перспективі, що ніяким чином не може влаштовувати.

Отже, з огляду на наявні в Україні екологічні загрози (природні та техногенні), екологічна безпека має стати визначальним складником державної політики. Існує потреба в перегляді нормативно-правової бази, її удосконаленні, а також усуненні її недоліків. Така потреба зумовлена суттєвими проблемами та суперечностями в їх практичному застосуванні.

Ступінь екологічної свідомості на даному етапі певною мірою призвела до розуміння того, що екологічні загрози, техногенні та природні (виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення стану водних ресурсів, зміни клімату, ускладнення проблем утилізації відходів тощо), не повинні розглядатися як проблеми самі по собі, але й як наслідок людських дій, які спрямовані на досягнення суто економічних зисків. Тому сьогодні існує усвідомленість необхідності координації максимальних зусиль у сфері охорони та захисту навколишнього природного середовища.

Надважливим завданням державної політики у сфері захисту суспільства від екологічних небезпек є забезпечення рівня безпеки, що відповідає загальним нормам. Таким чином, екологічна безпека виступає важливою складовою системи національної безпеки України.

ВИСНОВКИ

Екологічні загрози після завершення холодної війни перетворилися на одні з основних викликів для міжнародної безпеки. Адже швидкий технологічний наступ людства на природу, не враховуючи наслідків, став причиною екологічних проблем.

Як було визначено, сутність екологічної безпеки полягає у здорових взаємозв'язках у системі «людина – природа», оскільки для забезпечення придатного для життя навколишнього середовища, необхідно мінімізувати, а згодом й взагалі виключити шкідливий вплив діяльності людини на довкілля.

Різні екологічні чинники було визначено як загрози для міжнародної безпеки через їх конфліктогенність. Оскільки загальне погіршення стану навколишнього природного середовища та виснаження природних ресурсів несуть певні ускладнення та можуть виступати передумовами для локальних, регіональних та міжнародних конфліктів.

Визначено, що екологічні загрози несуть небезпеку як міжнародній, так і національній безпеці. Для запобігання загрозам варто проводити довгострокову системну роботу та удосконалювати нормативно-правову базу. Варто також зауважити, що процес регулювання у сфері охорони довкілля потребує активного залучення кожної держави, незважаючи на різні можливості, якими вони володіють для вирішення екологічних проблем. Важливим є встановлення та дотримання принципів та норм екологічного права. Однак сьогодні така співпраця не є суттєвою проблемою, тому що усвідомлення необхідності здійснення спільних заходів для забезпечення екологічної безпеки та координації максимальних зусиль у сфері захисту та охорони довкілля зростає з кожним роком.

До того ж, ступінь екологічної свідомості певною мірою призвела до розуміння того, що екологічні загрози (техногенні та природні) не повинні розглядатися як проблеми самі по собі, але й як наслідок людських дій, які спрямовані на досягнення суто економічних зисків. А надважливим завданням

як державної, так і міжнародної політики у сфері захисту суспільства від екологічних небезпек є забезпечення рівня безпеки, що відповідає загальноприйнятим нормам. Таким чином, екологічна безпека виступає важливою складовою системи національної та міжнародної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бабаєв В. Сталий та безпечний розвиток мегаполіса: економічні, соціальні, екологічні аспекти. *Управління сучасним містом: Науково-практичний журнал*. Київ, 2004. С. 62-64
2. Гуменна Н.О. Міжнародна екологічна безпека в сучасному розумінні. Щорічна Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 24 квітня 2020. URL: <https://jts.donnu.edu.ua/issue/view/280> (дата звернення: 08.02.2021)
3. Гуменна Н.О. Співпраця України з міжнародними організаціями в сфері охорони навколишнього природного середовища. XIV Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 18 грудня 2020. URL: http://science.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/2021conferenc/0001_publ%202021 (дата звернення: 12.03.2021)
4. Гуменна Н.О. Тенденції екологізації політики Європейського Союзу. III Міжнародна наукова конференція «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія». Донецький національний університет імені Василя Стуса, 23 квітня 2021
5. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата звернення: 21.11.2020)
6. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455 (дата звернення: 07.10.2020)
7. Джигирей В.С., Сторожук В.М., Яцюк Р.А. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища. Львів: Афіша, 2001. 272 с.

8. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення: 07.10.2020)
9. Задорожній О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища. Київ: Промінь, 2010. 510 с.
10. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Гельсінкі, 1 серпня 1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 12.03.2021)
11. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 05.11.2020)
12. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», редакція від 1 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 05.11.2020)
13. Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації. Аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-10/dop-climate-final-5_sait.pdf (дата звернення: 10.11.2020)
14. Іванюта С.П. Загрози у сфері екологічної та техногенної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-04/Monitoring-Eco-Ivaniuta-01d1c.pdf> (дата звернення: 11.11.2020)
15. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні у 2020 році. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/119288.html> (дата звернення: 21.04.2021)
16. Інформаційно-аналітична довідка про виникнення НС в Україні упродовж I кварталу 2021 року. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/122684.html> (дата звернення: 21.04.2021)

17. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті від 19 березня 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text (дата звернення: 02.04.2021)
18. Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. 336 с.
19. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І, Будяков Т.О. Європейське право навколишнього середовища. Львів, 2004. URL: http://epl.org.ua/images/pdf/people/EUROPEAN_UNION_ENVIRONMENTAL_LAW.pdf (дата звернення: 05.12.2020)
20. Міщенко Л.В. Екологічні наслідки військової діяльності та можливі шляхи їх подолання. URL: <http://nv.nmu.org.ua/index.php/uk/component/jdownloads/finish/20-01/356-2010-1-mischenko/0> (дата звернення: 16.01.2021)
21. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2018 році. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Київ, 2018. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zvit/2020/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20доповідь%20про%20стан%20навколишнього%20природного%20середовища%20в%20Україні%20у%202018%20році_.pdf (дата звернення: 11.11.2020)
22. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 29 жовтня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044 (дата звернення: 17.01.2021)
23. Резнікова Н.В. Глобальні екологічні проблеми в сучасному світі: екологічна детермінанта міжнародних економічних відносин. Київ: Вістка, 2016. URL: <http://194.44.12.92:8080/xmlui/handle/123456789/3332> (дата звернення: 25.03.2021)

- 24.Сабадаш В.В. Екологічні конфлікти: теоретико-методологічні аспекти еколого-економічного дослідження. Суми, 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/279463125_Ekologichni_konflikti_teoritiko-metodologichni_aspekti_ekologo-ekonomicnogo_doslidzenna (дата звернення: 27.03.2021)
- 25.Сабадаш В.В. Типологія екологічних конфліктів. Механізм регулювання економіки. Суми, 2007. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/3059> (дата звернення: 27.03.2021)
- 26.Співробітництво з міжнародними організаціями. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 25 червня 2020. URL: <https://mepr.gov.ua/content/spivrobitnictvo-z-mizhnarodnimi-organizaciyami.html> (дата звернення: 02.12.2020)
- 27.Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища. Харків, 2013. 455 с.
- 28.Угода між Україною та Міжнародним агентством з атомної енергії про застосування гарантій від 17 грудня 1995. Редакція від 15 липня 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028#Text (дата звернення: 03.12.2020)
- 29.Угода між Урядом України і Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй від 18 червня 1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_400#Text (дата звернення: 03.12.2020)
- 30.Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Редакція від 30 листопада 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.12.2020)
- 31.Участь України в Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), 30 січня 1992. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/osce> (дата звернення: 03.12.2020)

32. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення екологічної безпеки та підготовку заходів до 35-х роковин Чорнобильської катастрофи» від 09 грудня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556/2020#Text> (дата звернення: 18.04.2021)
33. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України»» від 14 вересня 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 23.03.2021)
34. Хилько М. Екологічна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНУ ім. Шевченка, 2017. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20M.I.%20Екологічна%20безпека%20України.%20Навч.%20пос..pdf> (дата звернення: 19.11.2020)
35. Яценко Л.Д. Екологічний складник національної безпеки: основні показники та способи їх досягнення. Аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-01/Ecology-1b42b.pdf> (дата звернення: 21.10.2020)
36. Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды развития. URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата обращения: 08.12.2020)
37. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 1992. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата обращения: 07.10.2020)
38. European Commission: A European Green Deal. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Last accessed: 12.03.2021)

39. European Commission. State of the Union: Commission raises climate ambition.
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1599 (Last accessed: 10.03.2021)
40. Foreign Affairs Anthology Series. *Climate Wars*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/anthologies/2017-07-17/climate-wars> (Last accessed: 28.10.2020)
41. Global Environment Outlook 5: Environment for the future we want. URL: http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8021/GEO5_report_full_en.pdf?sequence=5&isAllowed=y (Last accessed: 04.11.2020)
42. Iraj Roudgar. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Institute of Global Claims, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/347173941_The_Clash_of_Civilizations_and_the_Remaking_of_World_Order (Last accessed: 18.01.2021)
43. MacNeill J. The Greening of International Relations. *International Journal*. 18 p.
44. Multidisciplinary Perspectives on the Improvement of International Environmental Law and Institutions. *Michigan Journal of International Law*. URL: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1572&context=mjil> (Last accessed: 22.01.2021)
45. Nataliia Humenna. Environmental Safety as a Component of Ukrainian National Security. International Scientific Conference for Bachelor, Master, Graduate Students and Young Researchers “Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, 25 March 2021
46. Official site of UN Environment Programme. URL: <https://www.unep.org/> (Last accessed: 09.02.2021)
47. Paris Agreement. United Nations, 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (Last accessed: 10.02.2021)

48. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. URL: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> (Last accessed: 16.12.2020)
49. Robert D. Kaplan. The Coming Anarchy. The Atlantic, 1994. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1994/02/the-coming-anarchy/304670/> (Last accessed: 02.02.2021)
50. Samuel P. Huntington. The Clash of Civilizations? Foreign Affairs, 1993. URL: http://www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2013/10/huntington_clash-of-civilizations.pdf (Last accessed: 21.02.2021)
51. The Johannesburg Declaration on Sustainable Development, 4 September 2002. URL: https://ec.europa.eu/environment/archives/wssd/documents/wssd_pol_declaration.pdf (Last accessed: 17.03.2021)
52. Thomas F. Homer-Dixon: Environmental Scarcities and Violent Conflict. Harvard College, 1994. URL: <https://homerdixon.com/wp-content/uploads/2017/05/Environmental-Scarcities-and-Violent-Conflict-Evidence-from-Cases.pdf> (Last accessed: 24.12.2020)
53. UNEP: Environmental Conditions, Resources, and Conflicts. Daniel Schwartz, Ashbindu Singh. URL: <https://na.unep.net/siouxfalls/publications/Conflicts.pdf> (Last accessed: 19.02.2021)